

De term 'oudtestamentisch' wordt in de media vaak gebruikt als aanduiding van 'gewelddadig'. Dit beeld vind je ook binnen de kerk. Men maakt dan onderscheid tussen de oordelende God van het Oude en de genadige God van het Nieuwe Testament.

De studie van het Oude Testament

Gewelddadig en verwerpelijk?

Klaas Spronk

Prof. dr. K. Spronk
is hoogleraar
Oude Testament
aan de Protestantse
Theologische
Universiteit.

Dit misverstand is al zo oud als de christelijke kerk. Er gingen al in de eerste eeuwen van onze jaartelling stemmen op om het Oude Testament niet langer te beschouwen als gezaghebbend woord van God. Ook al is dit reeds door de vroege kerk afgewezen als ketterij, de gedachte steekt elke keer weer de kop op. Dit geeft aan hoe belangrijk een goede bestudering van het Oude Testament is. Met dit negatieve beeld doet men namelijk niet alleen het boek maar ook zichzelf ernstig te kort.

Het is overigens ondenkbaar dat het Nieuwe Testament zonder het Oude Testament gelezen en begrepen zou kunnen worden. Wat wij het Oude Testament noemen was immers voor Jezus de Bijbel (Hij sprak van 'de

Wet en de profeten') en de eerste Christenen grepen er op terug om de diepere betekenis van Jezus' leven, sterven en opstanding te verstaan. In het licht van teksten zoals Jesaja 53 en Psalm 118 begrepen zij dat het hier gaat om het herstel van de relatie tussen God en de mens.

Niet zonder leeswijzer Dat neemt niet weg dat het Oude Testament in veel opzichten een moeilijk boek is en voor misverstand vatbaar. Het bevat mooie, direct aansprekende teksten. De hedendaagse lezer kan er troost vinden, bijvoorbeeld in Psalmen zoals 'De Heer is mijn herder' (Psalm 23). Hij/zij kan er aanwijzingen vinden voor goed handelen,

Het Oude
Testament,
een
moeilijk
boek ...

zoals in de Tien Geboden of het gebod tot respect voor de oudere of de vreemdeling, als uiting van liefde voor de naaste (Leviticus 19:32-34). Men treft er nog steeds aansprekende voorbeelden aan van levenswijsheid (het boek Spreuken) en van relativering zonder in wanhoop te vervallen (het boek Prediker). Men kan genieten van fraaie liefdesliederen (Hooglied) en zich spiegelen aan talrijke boeiende levensverhalen (zoals van Abraham, Jozef, Ruth of Ester). Maar de niets vermoedende lezer kan ook verzeild raken in opsommingen van landsgrenzen of inzettingen met betrekking tot de tempeldienst. Wat hebben die met de lezer van nu te maken? En wat te denken van al die verhalen over meedogenloos geweld in naam van God? En dan zijn er ook van die mysterieuze visioenen. Moeten we die lezen zoals de voorspellingen van Nostradamus of hebben ze ons iets anders te zeggen?

Hoe vind je in zo'n boek de weg? Het is verstandig om je te laten leiden door de eeuwen aan leeservaring in kerk en wetenschap. Dat helpt om te leren onderscheiden tussen hoofd- en bijzaken. Er bestaan verschillen tussen de manier waarop de kerk en de manier waarop de wetenschap de Bijbellezer helpt. De kerk leest de Bijbel

in het kader van een nog steeds bestaande geloofsrelatie tussen God en mens. De wetenschap ziet de Bijbel in de eerste plaats als een verzameling geschriften die je kunt bestuderen als documenten uit een ver verleden of als een literair verschijnsel.

In onze visie op protestantse theologie zijn we ervan overtuigd dat beide benaderingen, van kerk en wetenschap, met elkaar verbonden moeten worden. Dat is niet eenvoudig. Het vraagt van de student om zich te verdiepen in de taal en wereld van de Bijbelschrijvers. Daarnaast moet hij/zij kennis nemen van de uitleg van de Bijbel door de eeuwen heen en het kritische vermogen hebben om dit alles te beoordelen tegen de achtergrond van de situaties toen en nu.

Historisch Neem nu bijvoorbeeld de beruchte teksten in het Oude Testament waarin verteld wordt hoe in naam of zelfs in opdracht van God hele volken worden uitgemoord om plaats te maken voor het volk Israël. Voordat men deze teksten in verachting of verwarring terzijde legt, is het goed om na te gaan wanneer deze teksten zijn geschreven en hoe zij in hun oorspronkelijke, historische context functioneerden. Men kan ze vergelijken

met andere teksten uit die tijd, bijvoorbeeld met teksten waarin koningen uit naburige landen hun oorlogen beschrijven. Dan valt op dat het in die andere teksten vaak vooral gaat om de eer van de koning die alle tegenstand glorieus de baas is. De overwonnen vijanden worden doorgaans volledig uitgeroeid of anders tot slaaf gemaakt. Wat dit betreft vallen de oudtestamentische teksten nauwelijks uit de toon. Ook wat betreft hun vormgeving vertonen ze overeenkomsten. Zo lijken een aantal teksten uit het Oude Testament heel veel op de verdragsteksten waarmee machtige koningen afspraken met van hen afhankelijke buurstaten vastlegden.

Het grote verschil met de teksten uit de omgeving van het oude Israël is de zelfkritiek. Israëls leiders staan niet boven de wet, want zij worden gemeten aan de Wet van Mozes. Zelfs – of misschien moeten we wel zeggen: juist – een grote koning als David wordt niet alleen geprezen, maar ook neergezet als een zondig mens. In feite is dat de rode draad door al die gewelddadige verhalen heen. Bij nader inzien gaat het ook in het boek Jozua met al zijn veroveringsverhalen vooral om de vraag of Israël gehoorzaam is aan zijn God.

Zo zullen deze teksten ook door de

eerste lezers zijn begrepen. Het boek Jozua is onderdeel van een geschiedenis die doorloopt tot in het boek Koningen en eindigt in de ballingschap. Bij de eerste lezers moeten we denken aan mensen uit die periode. In die situatie kan er geen sprake van zijn dat men deze teksten zou kunnen opvatten als een opdracht of een vrijbrief van God om korte metten te maken met de tegenstander. Daar had men eenvoudigweg de macht niet voor. De lezer uit die tijd werd bij de lezing van de verhalen uit de geschiedenis van Israël vooral aan het denken gezet: Hoe kon het gebeuren dat het land dat door God gegeven was, weer kon worden verspeeld?

Contextueel Bij een verantwoorde lezing van de Bijbel hoort verder dat je bedenkt dat ook de context van de lezer een rol speelt. De eigen situatie speelt onwillekeurig een rol bij de manier waarop je een tekst leest. Daarom is het goed om na te gaan hoe in de loop der eeuwen de Bijbelteksten zijn gelezen en toegepast.

Het is heel leerzaam om te zien hoe de kruisvaarders onder leiding van Godfried van Bouillon zich het verhaal van de verovering van Jericho toe-eigenden toen zij voor de poorten van

Geen Nieuwe Testament zonder het Oude Testament

Jeruzalem stonden. Ook zij achtten zich door God zelf geroepen en ze hoopten op een herhaling van het wonder. Toen dat uitbleef voelden zij zich wel gerechtvaardigd om de bevolking van de veroverde stad grotendeels uit te moorden.

Zo – zonder zichzelf onder kritiek te stellen – mag men niet met een Bijbeltekst omgaan. We willen het zelf graag beter doen, maar dan moeten we niet vergeten dat wij zelf ook door onze eigen context en geschiedenis worden bepaald. Daarom is het goed om bij de Bijbeluitleg in gesprek te gaan met lezers die leven in een heel andere situatie. We zijn dan ook steeds blij met de aanwezigheid van buitenlandse studenten en met feit dat Nederlandse studenten voor een tijdje elders hun licht gaan opsteken. Zeker ook bij het lezen van Bijbelteksten vol geweld is het goed om te bedenken en te ervaren dat het verschil maakt of je die leest in Kampen of Kaapstad, Amsterdam of Ambon.

Literair Bij een verantwoorde wetenschappelijke benadering van de Bijbeltekst hoort ook dat je de tekst tot zijn recht laat komen als een literair werk. De tekst bevat zelf allerlei aanwijzingen voor de manier waarop hij gelezen moet worden, bijvoorbeeld door de manier waarop hij is opgebouwd en door de verbanden die er met andere teksten worden gelegd. De Bijbeltekst verdient het om heel nauwkeurig gelezen te worden. Dat kan het beste in de grondtaal, want in een vertaling gaan onvermijdelijk bepaalde nuances verloren.

Bij een literaire benadering hoort

ook dat je de tekst leest in het grotere verband waarin hij is opgenomen. Dat levert soms een heel nieuwe kijk op. Een mooi voorbeeld daarvan is het verhaal van de verovering van Jericho in Jozua 6. De meeste mensen kennen dat wel en velen zullen moeite hebben met deze vernietiging van de stad door God zelf (de Israëlieten doen in feite niets) waarbij alle inwoners omkomen. Er is hier echter meer aan de hand. Het verhaal begint al in Jozua 2 met de twee Israëlitische spionnen die bij hun verkenning van het land blijven steken bij de hoer Rachab op de walletjes van Jericho. Deze op het eerste gezicht zo gevaarlijke vrouw ontpopt zich echter als een voorbeeldig gelovige helper. Daarom ontlopen zij en haar familie later ook het lot van de overige bewoners van Jericho. Het verhaal gaat daarna door met de verdere verovering van het land. Die verloopt echter niet naar wens. Dat blijkt te komen door de ongehoorzaamheid van de Israëliet Achan (Jozua 7). Dat is niet zomaar iemand, maar een lid van de vooraanstaande stam van Juda. In feite is hij het tegenovergestelde van Rachab. Het vergaat hem en zijn familie dan ook precies omgekeerd. Bij alle vreselijke verhalen met zoveel slachtoffers hebben we hier, zo blijkt uit de literaire benadering van het grotere geheel, misschien wel de belangrijkste verhaallijn te pakken. De lezer leert dat je niet moet afgaan op de eerste indruk. Bij nader inzien kunnen mensen mee- of juist tegenvallen. Het geeft in ieder geval te denken. ■

Hoe vind
je in
zo'n boek
de weg?